

УДК 821.161.2-2Куліш1/7.08.09

Саєнко Валентина

кандидат філологічних наук, доцент
кафедра української літератури
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, Україна, 65058
minichnatf@rambler.ru

**МОВОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС У ДРАМАТУРГІЇ МИКОЛИ
КУЛІША В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ І ПРОЦЕСІВ
УКРАЇНІЗАЦІЇ/ КОНТРУКРАЇНІЗАЦІЇ 1920–1930-Х РОКІВ І
СУЧАСНОСТІ**

Філологічна п'єса М. Куліша «Мина Мазайло» – раритетний зразок вітчизняної і світової культури ХХ ст., прикметний поєднанням досконалого драматургічного тексту з науковим трактатом про самобутність і красу української мови, що виступає головним, хоч і не діючим героєм комедії. У статті доведено, що найкращий спосіб осмислення твору – сполучення літературознавчої і мовознавчої методик. Це і складає предмет і завдання праці, авторка якої через дешифрування художнього коду проникає в сутність актуальної і вічної для української нації проблеми буття/державності української мови як запоруки історичного існування України у світовому контексті. Крізь призму філософії мови М. Куліш у переконливій художній формі обіграє це важливе питання мовознавства як танатології, вдавшись до мовознавчого дискурсу.

Ключові слова: М. Куліш, дискурс, українська мова як позакадровий головний герой п'єси.

Гострота мовно-культурних питань в Україні початку і кінця ХХ століття не тільки химерно й однотипно збіглися, але висвітлили на екрані вітчизняної історії та сучасності болючі точки, що засвідчили системність хворобливого стану націєтворчих процесів, які загрожували поставити під сумнів чимало присутніх пріоритетів у самоідентичності й самосвідомості народу, нівелюючи його природне прагнення до волі і незалежності, до своєї правди у власному домі. Для української редукованої ментальності, штучно виробленої впродовж століть бездержавного існування, це була і залишається проблема з проблем рівня принципово важливого екзистенціалу в духовному бутті нації, що ніяк не належить до замкнених на самому собі, а таких, на підлозжі яких вибудовуються інші грані суспільного організму, пойменовані Ліною Костенко в професорській лекції «гуманітарною аурую нації», захисною плівкою, що рятує націю від корозії і зникнення, від асиміляції і смерті: «Ореол, аура – це дуже тонка матерія, це не панцир і не щит, а проте, нації, які мають ауру, надбану віками, захищені надійніше. Втім, помічено, що імперії завжди страждають на манію величчя, а народи поневолені схильні до самобичування» [4, 15-16].

Культура і мова, будучи такою духовною аурою нації, найбільш вразливі з погляду патологічних мутацій в умовах імперського принципу співжиття. Слушним, хоч і вельми болючим, є такий висновок Ліни Костенко: наслідком тотальної русифікації є те, що «органічна необхідність у культурі атрофується», те, що культура підпорядковується економіці, політиці, а не навпаки, те, що суспільство варваризується, бо обличчя народу – мова – «тяжко спотворене» [4, 22]. «Не додає Україні, – цитуємо Л. Костенко, – престижу і мова її громадян та політиків <...>. Давні греки тих, хто погано говорив по-грецьки, вважали варварами. В цьому сенсі у нас суспільство майже всуціль варварське. Ні справжньої української мови, ні російської. То якої ж другої державної прагнуть так звані «російськомовні»? Чи відомо їм, що їхню «другу державну» в західних наукових виданнях вже офіційно називають суржиком? Явище вимагає терміна, і воно його одержало» [4, 22]. Або, як охарактеризував це Микола Куліш у п'єсі «Мина Мазайло» своїм улюбленим фразеологізмом, – «олива з мухами», коли навмисне псують таку прекрасну, таку милозвучну мову [Див. 5, 95].

Промовиста характеристика з кінця ХХ ст. питомого сучасного культуролога і поетеси ніби «списана» з трагічних 1920-х рр., коли нуртували аналогічні процеси, ззовні спрямовані на підтримку гуманітарної аури нації, але безсистемні, поверхові, по-радянськи адаптовані, а тому безплідні та ще й доведені до абсурдного кінця політикою геноциду і репресій, коли українізація перетворилася в свою протилежність – контрукраїнізацію – з розрахунком на знищення свідомого ядра українства і подальшу русифікацію. Актуальність і спостережень, і висновків не тільки на рівні ситуативних перегуків, але руху по зачарованому колу історичних повернень назад – туди, де становище було загрозливим за рясністю жнив скорботи на духовній і вітальній ниві, особливо гостро проступило на межі тисячоліть. Чутливо це не тільки вловила, а й осмислила Ліна Костенко ще в одному науковому виступі – у доповіді на V Конгресі українців у Чернівцях, що прозвучала як подзвін по всіх нас, нині сущих і ненароджених, як набат, який мусить пробудити оспалих, котрі у своєму національному довготерпінні забули про смак перемоги над собою і навколишнім середовищем, що змушує їх до балансування між буттям і небуттям. Дозволю собі задовгу цитату з цієї доповіді Л.Костенко з двох причин: щоб не втратити авторського пафосу і дати змогу включитися в логіку дуже важливого і широкого інформаційного поля дослідниці, з одного боку, а з іншого, – зачитувати більше, бо, на жаль, доповідь відома лише в усному виконанні самої Л.Костенко та з публікації в газеті «Буковина». Отже, хай вона ширше йде в люди. Тим більше – в ній ще одне підтвердження того, що мовна екологія, як і екологія доквілля, – це не тільки самостійна наукова дисципліна, але й дуже пекуча проблема планетарного масштабу. «...Я вам процитую інше, – сказала доповідачка, – виступ дружини президента Росії Путіна. Треба ж щось позитивне вам сказати. Теж Людмили, в Петербурзі, на конференції «Русский язык на рубеже тысячелетий». Цитую. Газета «Известия». «Русский язык содержит в себе ресурс для развития России. На основе общего языка достигается вза-

имопонимание между властью и народом, позволяющее говорить об общих ценностях...». І це ж абсолютно правильно. Молодець дружина президента Росії. Але в такому разі виникає питання. А які «общие ценности» між нашою владою і українським народом? Отже, розуміння української мови і її статус мають бути іншими... Далі. «Необходимо утверждать, отстаивать и расширять языковые границы русского мира. Утверждение границ русского мира – это и отстаивание, и укрепление национальных интересов России. Русский язык объединяет людей в русский мир». Я їх вітаю – так любити свою мову, так любити свою державу! Навіть дружина президента така прогресивна і розумна. Але слухайте. «Русский язык объединяет русских людей в русский мир, совокупность говорящих и думающих на этом языке». А тут вже зовсім цікаво: «Границы русского мира проходят по границам употребления русского языка». То що ж це виходить? «Границы русского мира» в Незалежній Україні проходять через кухню Президента і коридори української влади... То чого ж ми хочемо од Верки Сердючки? Вона є віддзеркаленням того явища, яке домінує в нашому суспільстві. Хтось її називає «жлоб-шоу». Так оце «жлоб-шоу» – і в нашій Верховній Раді, установах, міністерствах, скрізь. Там майже всі так говорять, як Сердючка. В наших вищих ешелонах влади розуміють значення державної мови, тому у Львові, виступаючи перед дружиною президента Америки Хіларі Клінтон, наша перша леді говорила українською. Перемучилась, але говорила. По-моєму, львів'яни зворушені тим і досі...

То я питаю. Що напливає на нас? Яка бура хмара неінтелігентності й примітивності? Іноді вже здається, що це вже не демократія, а потужний викид плебейства. Зверніть увагу, що часто говорять наші політики. Після чергового неподобства в державі не так давно Президент (Л. Кучма. – В. С.) на всю Україну сказав: «Що ж ви хочете? Ми всі вийшли із зоопарку». Суспільство змовчало, навіть не відреагувало. А невже ж таки ми всі вийшли із зоопарку? А якщо й вийшли, і колишні парторги аж тепер роздивилися, що СРСР був великою кліткою, а хтось же там був кроликом, хтось удавом, не кажучи вже про гієну і шакалів, тигрів і крокодилів, слонів і стерв'ятників. Якщо ж до цього додати улюблений афоризм нашого суспільства (його сказав наш попередній президент) «Маємо те, що маємо», то це ж буквально настанова, сугестія. Що нічого змінити не можна, все йде, як є, і надалі так буде. Всі мають звикнути, адаптуватися. І нічого дивного, що своя ракета стріляє в Бровари, над Чорним морем збивають літак, що пілот винищувача матюкається в небі над Львовом, бо, як президент, вийшов із зоопарку... А що поганому виду нема стиду, то через пару тижнів після того авіа-шоу, коли вже поховали останні фрагменти невпізнаних тіл, а в лікарні і досі корчаться поранені і покалічені діти від болю, прозвучали достойні запевнення, що ця трагедія не вплине на імідж країни. Був гарний імідж, а тепер ще кращий...

Адаптувалися до всіх стереотипів і не розуміємо, що глобалізуємо власну катастрофу. Катастрофу фізичну – тим, що довірили державу людям, які розікрали і розпродали її, катастрофу моральну – тим, що делегували наші повно-

важення владі, яка не має зі своїм народом, як сказала дружина президента Росії, «общих цінностей». Ми не із зоопарку вийшли. Ми вийшли із катівні духовної і фізичної. Немає нічого дивного, що суспільство хворе на злам і історії. У нас це чомусь називається перехідним періодом. Ніякий це не перехідний період. Перехідний період – це набагато гармонійніший процес, це перехід до нового стану. От в Росії це перехідний період, бо вона – спадкоємиця СРСР. Вона від Росії імперської плавно переходить до імперської Росії...

А від імперії до незалежності не буває перехідного періоду. Це обвал, це розлом. Бо від залізної зависи не можна ступити на рівне, можна впасти тільки в оркестрову яму. Ми думали, що там нам гратимуть туш, а там темно і нема оркестру, і чекати рятунку нема від кого, тільки від себе. Бо світ і так замучений своїми проблемами. Це ж тільки біблійному Якову Бог спустив з неба драбину і благословив його, а нам ніхто її не спустить. Кожен свою драбину буде сам.

Я тут сказала речі різкі й прикрі. Хай мені пробачать люди, схильні до помірнього клімату мислення. Вони люблять, щоб усі говорили ухильно, в режимі приколисуючих міркувань. Наприклад, труднощі, звичайно, є, але вони тимчасові, час працює на нас... Час працює на тих, хто працює на нього. Ми не працюємо на час, ми відстаємо від динаміки часу. А в наших умовах це вже не просто шкідливо, це згубно для України. Надто відчутний гул наростаючих катастроф. І коли на відкритті цього конгресу шанований мною професор Анатолій Рудницький сказав: «Ми побідили, бо ми витривали», я подумала: «Коли ми вже зможемо сказати: «Ми побідили, бо ми перемогли»?..» [4, 3].

Ось чому саме вістря викликаних цим ускладнень пояснюване ув'язненим, поневоленим розумом (за Ніцше) або, скорше, адаптованим – в українському варіанті, проходило через мовно-культурний простір, який чи не найчутливіше реагує на депресивні стани, виражаючи сутність хвороби, що руйнує не тільки окрему людину, але й варваризуючи суспільство, що неминуче втрачає свою духовну ауру. Отже, проблема «мова і влада» рішуче важлива, центральна, а не периферійна, як здається, коли порівнюють культуру й економіку. **Влада мови** (зокрема й містична) підтверджується багатьма чинниками, обсервованими з більшою чи меншою повнотою у філософії культури, що правда, з різним витлумаченням фактів, особливо залежно від панівної ідеології і *«директивного перетворення мовознавства на своєрідну танатологію»* [3, 11], за О. Забужко.

Пророчі висновки українських і світових філософів культури, і передусім Ліни Костенко й Оксани Забужко, підтверджені ще раз сьогочасною історією гарячої і холодної війни Росії з Україною, тією експансією «руського мира», що мовознавство зробило танатологією, коли смерть стала на порозі життя незалежної держави і української нації, що прагне влитися в європейську сім'ю народів. І з часу короткочасної українізації 20-х років майже нічого не змінилося у національній і культурній політиці, хоч ворожнечі і війни між державною і регіональними мовами ніколи не було й нема. Недарма Герд Гентшель, професор слов'янського мовознавства Інституту славистики Університету імені

Карла фон Оссієцького (Ольденбург, Німеччина), відомий фахівець із мовних контактів у Білорусі та Україні, цю українську ситуацію у статті «Мова влади» оцінює так: «Відомості з останніх опитувань свідчать про відсутність настроїв проти російської мови серед українських громадян. Так, дослідження відомого Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), починаючи із середини квітня на півдні (без Криму) та сході України, показує таку картину: майже три чверті респондентів не мають підстав стверджувати про порушення прав російськомовних громадян в Україні. Навіть у двох спірних регіонах – Луганській і Донецькій областях, опорних пунктах російськомовності, це підтверджує переважна більшість» [1, 22].

І хіба не диво, що задовго до сучасних наслідків радянського зоднаковіння народів під патронатом уніфікації мовних дискурсів унаслідок викривленої національної політики і насильницького запровадження «єдиномови» українська література художньою і публіцистичною творчістю митців осмислила проблеми онтологічного й екзистенційного буття України.

Загрозливість мовного зоднаковіння, яке «мислилось як гарант єдності», «загальнорадянське поганство» [3, 12] пророчо вловило багато митців з епохи Розстріляного Відродження, починаючи від росіянина за походженням Миколи Хвильового і до Миколи Куліша. Вони відповіли на лінгвоцид того періоду своєю творчістю, останніми вільними дебатами (літературною дискусією 1925–1928 років), публіцистикою і фейлетоністикою, в якій були зламані жанрові канони, бо за цією формою приховувалися висока наука і філософія культури, талантом перетворені на мистецтво.

Саме такою сублімацією є п'єса «Мина Мазайло» Миколи Куліша, в якій зішлись часова прикметність і вічність, заглиблення в кореневу систему й огляд плодів майбутнього (а точніше – жнива скорботи!), історія і сучасність, філософічність і конкретика, універсальність і практицизм, діагноз і ліки, гіркий сміх і сльози, інтуїція і докази, жорстокий аналіз та синтез і блискуча художня мова, які демаскували «безтурботну комфортність чужинства, яке не в останню чергу живиться можливістю, хай навіть суто умоглядною, взяти капелюха й сказати господарям «Бувайте здорові!», тільки-но в домі починається пожежа» [3, 3]. Але у випадку з Миколою Кулішем висновки з цього приводу робить читач-глядач, який, навіть не відаючи про українізацію / контрукраїнізацію 1920–1930-х рр., відчуває той дискомфорт, що його переживає українство, яке «на правах господаря» обмежене чи позбавлене законних атрибутів свого існування – мови, культури, власної національної і гуманітарної політики. І хоч немає відкритої апеляції до читача, але злиття естетичного й суто мовознавчого дискурсів, здійсненого за законами історичної та художньої правди, настільки переконливе й актуальне, що не потребує особливих доведень. Сам твір продукує не тільки філологічні знання з україніки, але й вибудовує такий підтекст і надтекст, що викликають до життя принципово важливі правила національно орієнтованої поведінки людини і суспільства, без яких важко уникнути варваризації й антигуманізму.

«Мина Мазайло» – це чи не єдина в культурі ХХ ст. п'єса, у якій чиста філологія, науковий дискурс і органічна художність склали унікальний симбіоз, у якому кожна з названих самостійних галузей духовної діяльності наділені компенсаторним ефектом, взаємопідсвічуються, а тому відкривають далеку перспективу (і вертикальну, і горизонтальну), на основі якої тільки й може виникнути бажання змін у статусі й вирішенні глобальної і болючої проблеми «бути чи не бути?», подоланні антиукраїнського синдрому, виробленні альтернативного шляху попередній практиці занедбання національних цінностей.

Устами своїх героїв (Мокія і дядька Тараса, що живуть українською ідеєю; його батька, матері, сестри Мيني, Рини і Лини Мазайлів, які відкидають її) автор вибудовує цілу концепцію, яка є і науково-прикладною, і чисто філософською: мова має божественне походження й особливу закоріненість у національну ментальність, яка отримала сучасне підтвердження учених з різних країн. Зішлемося на фундаментальну працю Оксани Забужко «Мова і влада», засновану на добротній базі лінгвістичних теорій: «Мова виконує, серед інших, дуже важливу філософсько-світоглядovu функцію: вона прив'язує етнос до його природного оточення, до ландшафту, до того кривого, предметно обжитого космосу, з рослинністю та звіриною включно, котрий становить неорганічне тіло народу. За повідомленням литовських учених, складена геофізиками карта електромагнітних полів на території республіки збіглася з картою литовських діалектів з точністю до 1 км!.. Кожна мова «прописана» в цілком певному земному просторі й тому, переселяючись на інший терен, міняється, пристосовуючись до нових природних умов. Але мова й людину вписує в чітко окреслений просторово-часовий континуум – робить свого носія **тутешнім**, звідки б він не походив. «Лани широкополі, і Дніпро, і кручі» – цей хвилястий, горбистий («за байраком байрак»!), жіночно-теплий рельєф серцевинної України не дарма викликає сльози зворушення (сама бачила!) у сивоусого українця, народженого в Пенсільванії, який уперше ступив на землю предків: та «генетична пам'ять», котрою він пронизливо «впізнає» досі ним не бачений краєвид, закодована в рідному слові, – вперше на віку наш американець відчуває, як його трудно збережена, забур'янена англіцизмами українщина легко, без жодних зусиль допасовується до навколишньої землі, води і неба: будь-яка інша мова тут неприродна, неадекватна, неістинна! – і сльози, що набігають йому на очі, є сльозми полегкості, – чоловік віднайшов свою тожсамість» [3, 13].

Тож виходить, що трагікомізм ситуації, в якій Мина і мазейленята позбавляються українства, увиразнюють абсолютну безглуздість наміру досягти успіху в безперспективній справі виписатися з навколишнього середовища, залишаючись жити лише номінально, а не повноцінно – себто в лоні своєї кореневої й інтонаційної системи, певної її структуральності – в рідному мовному просторі, який закладається, за теорією Гумбольдта, генетично, і людина не в змозі без утрат, без виродження й національної деперсоналізації щось змінити, а народитися вдруге їй не дано. Проте, якщо зовнішньо, візуально щось і зміниться, як у Мيني і тьоті Моті Розтургуєвої, для якої «*прилічнєє быть ізнасілованной, неже-*

лі українізірованою» [7, 156], то тільки в плані кочівництва по чужих теренах, «волоцюгства», за термінологією й аргументацією О. Забужко, бо «хазяїн – не «ходить», «хазяїн – обростає хазяйством, приростає до місця, закорінюється і, наколи вже хоч трохи розжився, на підйом ой який важкий» [3, 13].

Логікою художньої думки Микола Куліш проводить паралель між світовідчуттям і новомовою Мазайлів, що змінюють віру батьків, і підхоплених вітром незакорінених кочівників, яким все одно, де жити, аби добра паша була та щоб не так, як у людей.

І всі ці відтінки знання, присвячені ролі й космічному буттю мови, її історії, драматург закодував у мігруючому сюжеті про тип перекинчика, який зміною маски силкується переінакшити природну сутність, яка здається йому національним тавром, непрестижною формою, яку треба, за недолугою логікою Мазайлів, будь-що витравити.

У художній системі, якою є п'єса «Мина Мазайло», авторські роздуми з приводу малоросіяництва й історично та ситуативно вмотивованого комплексу антипатріотичності, одвічного страху перед налічкою «націоналіст» опрозрачуються завдяки блискуче виписаному мовознавчому дискурсу. Микола Куліш через органічно вмонтовані в розповідь з «родинного» сюжету філологічні інкрустації піднімається до філософських узагальнень, що помножують вагу національного аспекту буття людини, внаслідок чого вона досягає власної позиції у всесвіті. Думки й інтенції автора твору резонували (і далі продовжують резонувати!) зі світовою практикою, спрямованою на посилену увагу до культури мови як запоруку духовного поступу і цивілізованості суспільства, що заради власного порятунку не повинно упосліджувати такі пріоритети, як мова, культура, наука, книжки, пісні. Інакше це свідчитиме про «гібридний» менталітет, коли слово «український пріоритет» вимовляється затинаючись [2, 13]. Микола Куліш у своєму художньо-мовознавчому дискурсі підштовхує читача до сприйняття закону вічності: «...Якщо «істинна» мова, кажучи словами М. Гайдегера, «вводить суще у простори розкритого», то мова «фальшива», безрідна, до жодного ландшафту не прикріплена, назавжди **закриває** від людини суще, позбавляє його буттєвості» [3, 13]. Саме тому такою трагічною розв'язкою закінчується історія про «висвячення» Мазайла-Квача в Мазеніна, бо він загнав всі свої потенції громадянина і члена національної спільноти, а відтак – і світу, в глухий кут, у бездоріжжя, якому немає ради.

На цьому безрадісному і тьмяному фоні виблискує, як алмаз, українська мова, яка в інтерпретації Миколи Куліша постає головною героїнею твору. Чи не всі виразні і принципово важливі характеристики її властивостей – краси; доречності і досконалості лексичного складу; фонетичної специфікації, поетичності висловів і здатності до відтворення висоти людських стосунків, етики взаємин, паритетності чоловічого й жіночого начал; самодостатності внутрішньої і зовнішньої структури; історичної закоріненості в індоєвропейську групу мов; широту функціонуючих підсистем взаємодії з іншими мовами світу – представив автор п'єси в мовознавчому дискурсі настільки легко і ху-

дожньо переконливо, що серйозність спостережень, прикладів і лінгвістичних узагальнень не порушила внутрішньотекстової цілісності аніяким дисонансом. Культура слова й глибина наукового трактату з лінгвістики, злиті воедино в естетичному матеріку, яким є п'еса, справді-таки безпрецедентні. І тому за якістю виконання цілком можуть претендувати на ідеальний підручник з української мови, бо цікавий, з одного боку, і на мистецький феномен з глибиною і багатобарвністю, невичерпністю символів і культурних матриць, – із другого.

Отже, «Мина Мазайло» – це і практикум з української мови (навіть ідеться про правильну вимову редукованих звуків, які стали повноголосими в українській і випадними – в російській. Ніхто з нинішніх російськомовних не вимовляє съпаги, а все ж сапоги). Це і теоретичний підручник, але естетично виконаний, з історії української мови, з лексикології і лексикографії, фонетики і фонології, орфоепії і граматичних парадигм, стилістики й акцентології. «За п'есою М. Куліша можна проникнути в особливості української мови, а відтак, – характерні властивості її носіїв, їх ментальності, культури і поведінки, сформовані генетично-історичним корінням і суспільним розвитком у контексті міжетнічних взаємин. Недарма автор п'еси проникає у код українського роду – мову, визначаючи ряд її важливих і диференціюючих ознак у планетарному просторі» [8, 211].

По-перше, це специфічні орфоепічні норми, особливості вимови ряду звуків, що розрізняють українську і російську мови, дають широкі можливості для самовираження і самопізнання. Так, в українській вимові наявні дві фонemi «г» і «ґ», що свідчить про її розвиненість і закоріненість в історії. Недарма Мина Мазайло говорить: «*Оце саме «ге» і є моє лихо віковічне. Прокляття, якесть каїнове тавро... воно увесь вік мене пекло і кар'єру поламало...*» [7, 116].

Другою властивістю української мови є лексична віртуозність, розгалуженість відтінків значень, розвинені моделі смислового нюансування, що передають її досконалість. Як приклад наводиться ціле синонімічне гніздо слова «**говорити**»: «Та ось вам на одне слово «говорити» аж цілих тридцять нюансових: *говорити, казати, мовити, балакати, гомоніти, гурорити, повідати, торочити, точити, базікати, цвенькати, бубоніти, лепетати, жебоніти, верзти, плести, терготати, бурмотати, патякати, варнякати, насталакати, хамаркати, мимрити, цокотіти...*» [7, 108].

Комічним ефектом осяяно ще одне синонімічне гніздо, до якого вдається дядько Тарас, лаючи сам себе перед люстром, гнівно обзиваючись цілим потоком лайливих, але не відверто вульгарних слів: «*Ні, таки ти дурень! Бельбас! Бевзь! Недотена! Кеп! Йолоп! Глупак! Телепень! Дурко! Дуропляс! Дурноверх! Дурепенко! Дурба! Дурило! Дурбас! Дурундас!*» [7, 165]. Добре підібраний синонімічний ряд не тільки передає емоції різних ворогуючих сторін в одній родині, розшарованій за мовознавчим дискурсом і за рівнем національної свідомості/несвідомості, але й трагічність національної роз'єднаності, насадженої контрукраїнізацією 30-х років і наступних десятиліть.

М. Куліш добре розумів і теоретично обґрунтовував у своїх публічних (і не-публічних) виступах на диспутах, на пленумах художньо-політичної ради при Управлінні мистецтв НКО, у звертаннях до редактора «Літературної газети», Головнореферткому НКО, що без національної мови не може бути справжнього мистецтва. Але справа ще, на думку драматурга, полягає в оновленні України через самодостатність її культури. Так, у зверненні до редактора «Літературної газети» наводячи цитату з трагедії «Народний Малахій» *«Тінь журби української впала і мені на плечі!»*, автор п'єс писав: *«Оновити її треба – Україну. Старчихою-бо стояла при шляхах битих, задрипана, струпом укрита, з торбиною. Що з того, що в торбині Тарас і Грінченків словник – вся її культура. Така даль голубая сьогодні, а вона соняшник луска... Ненавиджу рабу. Оновити або вбити»* [7, 475]. Навіть на порозі смерті, перебуваючи в камері-одиночці на Соловках, М. Куліш не забував про болоче так зване мовознавче питання, що впродовж століть для української долі перетворювалося на танатологію. А тому залишив заповіт, який вічно зберігається в архівах КДБ в доносі співкамерника Е. А. Штейнберга, записаного зі слів драматурга: *«Положение украинской культуры он считает самым печальным. Талантливый писатель должен или отказаться от украинской литературы, перебраться в русскую, или, если он слушает голос своего сердца и напишет подлинное художественное произведение, его посадят в тюрьму. Ввиду этого в литературе на Украине (додам від себе – після наслідків русифікації, штучних голодоморів і панування методу підтечії соцреалізму в модернізмі. – В. С.) остались одни посредственности, лжецы и бездарности. В Советской Украине литература обречена на прозябание, на провинциализм, она никогда не достигнет уровня большой мировой литературы»* [6, 52].

Третьою прикметою української мови є економність і стислість вислову, що характеризує високий рівень її розвитку і здатності до самовдосконалення. Сам герой про це говорить: *«...яка українська мова до того ще й дуже економна та стисла: одна рука в голівоньку, каже, а друга – обняти...»* [7, 104]. А для того, щоб сказати російською мовою про особливий стан людської душі – своєрідного злиття зі Всесвітом і сприйняття зоряного неба в момент закоханості, – треба вжити п'ять слів *«ночью при звёздах не спится»*, а українською лише одне слово – *«зорію»*.

Четвертою особливістю є поетичність вислову, милозвучність, музикальність мовлення та естетизм відчуттів і характеру українця, в них оформлених. Аргументується це вмінням українців поетично оповісти кохання не тільки в усно, але й у літературному вираженні: *«...Я покрию, каже, свого милого слідочок, щоб вітер не звіяв, пташки не склювали...»* [7, 104]. Ця якість виявляється і в українському словотворенні, ономастичній сфері: *«Взагалі українські прізвища оригінальні, змістовні, колоритні... Рубенсівські – от!»* [7, 85]. Вони прояснюють код роду, свідчать про походження і менталітет її носіїв.

П'ятою специфічною рисою є особливий словесний етикет, увічливість, укладена в систему мовних зворотів і конструкцій, що свідчать про культуру по-

ведінки, рівень почуттєвих реакцій і мислительного досвіду нації. Як вияв цієї культури – підкреслення паритетності взаємин жінки і чоловіка, як і людських стосунків взагалі. Це підтверджує така цитата з твору: «Або по-українському – одружитися з нею... Це ж не те, що «жениться на ней», розумієш, Ринусько! Одружитися з нею, чуєш? З нею... Тут чується зразу, що жінка рівноправно стоїть поруч з чоловіком, це краще, як «жениться на ней», – ти чуєш? На ней, на...» [7, 129]. І слово «дружина» має інші відтінки, ніж по-російськи «супруга» – пара волів: «Ось послухай: рекомендую – моя дружина, або: моя ти дружинонько» [7, 128].

В устах героїв п'єси, які сахаються укрмови, представлено техніку суржикотворення, в основі якої – калькування, що в мазайлівському виконанні стає шляхом до варваризації: «Печення він тобі купував» [7, 113]. Або: «У нас в городському вчилищі молитву співали... А хто спізнявся, той після лекцій ще дві години в класі сидів – «без обєда» називалось...» [7, 414]. Чи: «...він прагне стати просто **порядочним человеком...**» [7, 117]. Ці прямі запозичення в українському мовленнєвому контексті викликають комічний ефект, який екстраполюється на інші грані бездуховності носіїв такої «культури» мови і висловлювання, що і є озвніщенням внутрішнього занепаду людини, яка стоїть на межі, на маргіналіях білінгвізму, досягаючи лише роздвоєння особистості й утрати себе не тільки в мовному довіллі, але й у планетарному вимірі – в загальноекологічному плані.

Таким чином, за мовознавчо-культурологічною поверхнею п'єси «Мина Мазайло» Миколи Куліша стоїть глибокий історіософський зміст. Драматург з'ясовує питання про долю нації, що змушена була відрікатися від свого рідного, забувати і соромитися власної мови й культури, щоб вижити чи вирватися зі стану заблокованості власного народу і пророки на чужій межі, дати плоди в іншій культурі й нації (Ф. Прокопович, М. Гоголь, ін.), дійти вершин світових відкриттів через посередництво інших мов.

Список використаної літератури:

1. Гентшель Герд. Мова влади / Герд Гентшель // День. – 2014. – № 239-240. – С. 22.
2. Дончик Віталій. Ключове слово: пріоритет. Інтерв'ю з відомим літературознавцем, критиком, письменником / Віталій Дончик // Українська культура. – 2002. – № 4-5. – С. 13.
3. Забужко Оксана. Мова і влада / Оксана Забужко // Урок української. – 2002. – № 9. – С. 11 – 18.
4. Костенко Ліна. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала / Ліна Костенко. – К.: Видавничий дім «КМ Akademia», 1999. – 38 с.
5. Костенко Ліна. Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф. Доповідь на П'ятому Міжнародному конгресі українців у Чернівцях / Ліна Костенко // Буковина. – 2002. – № 69 (1199). – 4 вер. – С. 3 – 4.
6. Кузякіна Н. Архівні сторінки... / Наталя Кузякіна. – К.: Національна асоціація українознавців, 1992. – 137 с.
7. Куліш Микола. Мина Мазайло / Микола Куліш // Твори в двох томах. П'єси, статті, виступи, документи, листи, спогади про письменника / Микола Куліш. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2.
8. Сасенко В. П. П'єса «Мина Мазайло» Миколи Куліша: історія чи сучасність? / В. П. Сасенко // Проблеми сучасного літературознавства. Збірник наукових праць. – Одеса: Маяк, 2001. – Вип. 9. – С. 188 – 213.

Статтю подано до редколегії 15.12. 2014

Саенко Валентина

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова
кафедра украинской литературы, minichnatf@rambler.ru

ЯЗЫКОВЕДЧЕСКИЙ ДИСКУРС ДРАМАТУРГИИ МИКОЛЫ КУЛИША В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ И ПРОЦЕССОВ УКРАИНИЗАЦИИ / КОНТРУКРАИНИЗАЦИИ 1920-1930-Х ГОДОВ И СОВРЕМЕННОСТИ

Филологическая пьеса М. Кулиша «Мина Мазайло» – раритетный образец отечественной и мировой культуры XX в. – примечателен сочетанием совершенного драматургического текста и научного трактата о самобытности и красоте украинского языка, выступающего главным, хоть и не действующим, героем комедии. В статье доказано, что одной из репрезентативных моделей осмысления произведения является слияние литературоведческой и языковедческой методик. Это и составляет предмет и задачи работы, автор которой сквозь призму дешифрирования художественного кода проникает в сущность актуальной и вечной для нации проблемы бытия/государственности украинского языка как залога исторического существования Украины в мировом контексте. Ведь посредством проникновения в философские языковые аспекты М. Кулиш в убедительной художественной форме обыгрывает эти важнейшие вопросы судьбы украинского языка как танатологии в условиях шовинизма, при этом используя языковедческий дискурс.

Ключевые слова: М. Кулиш, дискурс, украинский язык как внекадровый главный герой пьесы.

Valentina Sayenko

Odessa I. I. Mechnikov National University,
department of Ukrainian Literature, minichnatf@rambler.ru

LINGUISTIC DISCOURSE IN PLAYS BY MYKOLA KULISH IN CONTEX OF CULTURE DEVELOPMENT AND PROCESSES OF UKRAINISATION / COUNTER-UKRAINISATION OF 1920-1930-S AND PRESENT DAYS

‘Linguistic’ play ‘Myna Mazaylo’ by MykolaKulish is peculiar as a combination of a drama piece and a scientific treatise on the beauties of Ukrainian language, which acts as a character of the comedy. It isa rare case bothfor Ukrainian and world culture. The article proves the fact that in understanding a piece of literature one of representative methods is a fusion of linguistic and literary methodologies. This constitutes the subject matter and tasks of the article, the author of which in deciphering itsartistic codegoes to the depth of a pressing matter for every nation, including Ukraine, namely its existence/independence through the status of Ukrainian language as an official one.M. Kulish,using linguistic discourse,in a convincing artistic form studies utterly important issues of the Ukrainian language existence as a lingering death under conditions of Sovietchauvinism.

Key words: M. Kulish, discourse, Ukrainian language as a behind-the-scenes main character of the play.